

בארה של תורה

מאת הרב ראובן גולן מח"ס רינונה של תורה ♦ יו"ל ע"י כולל שערים המצויינים שע"י מוסדות דרכי תורה רחובות

כתובת המערכת:

מודיעין עילית

מסילת יוסף 3/10

טל' 08-9744220

דוא"ל לרשימת תפוצה:

rg5740@gmail.com

גליון 141 כסלו תשע"ו

העלון מוקדש לעילוי נשמת משה בן שמעיה אביבי ז"ל ע"י בנו ה"ה יוחאי אביבי הי"ו

פרשת ויעא

יעקב אבינו היה בטוח שעשו לא ידרוך על מפתן הישיבה אפילו בשביל לחפשו שם

יציאת יעקב מבאר שבע וילך חרנה" (כת, י)

מפוטו של מקרא משמע שיעקב אבינו יצא מבאר שבע לחרן ולא למקום אחר. וקשה, שבמסכת מגילה (יז, א) אמרו, "היה יעקב מוטמן בבית עבר יד' שנה וכו'. יצא משם ובא לארם נהרים", ולפי זה יצא מבאר שבע לבית עבר ולא לחרן, ורק לאחר יד' שנים הלך לחרן.

ותירץ המהרש"א (שם), שבית מדרשו של עבר היה בבאר שבע, ושם שהה יעקב יד' שנים, ורק אחר כך יצא לחרן. ומה שנאמר "ויצא יעקב מבאר שבע", אין הכוונה ליציאתו מבית אביו אלא ליציאתו מבית שם ועבר שבבאר שבע. ונרמז הדבר במילים "באר שבע", שיש בהן אותיות 'עבר', וכן 'ארבע עשר'.

ותימה רבתי היא, כיצד לא נתיירא יעקב מעשו שביקש להורגו, ומדוע התעכב בתחומי באר שבע ולא ברח למקום אחר. והרי עשו ידע שאחיו יושב אהלים, ומן הסתם נמצא בבית המדרש, ובנקל יוכל למצואו שם. ומרן הגאון רבי חיים קניבסקי שליט"א כתב בספר 'טעמא דקרא', שמקושיה זו מוכח שיעקב היה בטוח שעשו לא ידרוך על מפתן הישיבה אפילו בשביל לחפשו שם, וכפי שאכן אירע לבסוף, שנטמן בבית המדרש יד' שנים, ועשו לא נכנס לחפשו שם.

אלא שיש להבין מדוע באמת נמנע עשו מלהיכנס לבית המדרש, והרי חמתו בערה בו ורצה בכל מאודו להתנקם באחיו ולהורגו. ונראה ליישב, שהנה יצחק אבינו אמר לעשו "והיה כאשר תרד ופרקת עולו מעל צוארך", ופירש"י שכשיעקב חרעו ויתבטלו מהתורה אזי יוכל להם עשו. ועשו שהאמין בברכות אביו, ידע שכל עוד שיעקב עוסק בתורה לא יוכל להורגו. וכן פירש הכלי יקר (לעיל כז, מא) את דברי עשו "יקרבו ימי אבלי ואהרגה את יעקב אחי", שסבר שרק כשימות יצחק, ויעקב לא ינסוק בתורה מחמת האבלות, יעלה בידו להורגו. ולכן בית המדרש היה המקום הבטוח ביותר עבור יעקב.

אך כשיצא והלך לחרן שלח עשו את אליפז להורגו, כי סבר שבלכתו בדרך לא יוכל יעקב ללמוד כמו בבית המדרש ולכן יצליח לנקום בו. וכן כשיצא יעקב מבית לכן והיה בדרך שוב בא להתנבל לו. וכן עמלק שבא על ישראל מחמת הבכורה והברכות שנטל יעקב מעשו זקנו נכמבואר בתרגום יונתן בפר' בשלח (שמות יז, ח) בא על ישראל בדרך, וכעדות הכתוב "אשר קרץ בדרך", כי כן דרכו של עשו וצאצאיו לבוא על יעקב חרעו בדרך ולא בתוך בית המדרש.

וכן היצר הרע, שרו של עשו, ממתין לאדם שיצא לדרך כדי להחטיו. וכפי שפירש הגאון רבי חיים מוואלוז'ין ב'רוח חיים' על פרקי אבות (ו, ט) את דברי המשנה, "אמר רבי יוסי בן קיסמא פעם אחת הייתי מהלך בדרך, ופגע בי אדם אחד וכו', ואמר לי, רבי, רצונך שתדור עמנו ואני לך אלף אלפים דיברי והב וכו'". שלכאורה מה שאמר "פעם אחת הייתי מהלך בדרך" הוא שפת יתר, כי מאי נפקא מינה היכן אמר לו כן. אלא שאדם זה מסמל את היצר הרע, והשמיענו ר' יוסי שכל זמן שהיה בבית המדרש לא יכול היה היצר לפתותו, אך מיד כשיצא לדרך בא וניסה להשפיע עליו. ולכן יראה כל יהודי לקבוע עצמו ככל היותר בהיכלה של תורה, שבו מוגן הוא מפני היצר וחילולתו.

בהסתרה שבתוך ההסתרה

לעיל הבאנו את קושיית המפרשים מדוע לא חשש יעקב שעשו ידע שהוא בבית המדרש ויבוא להורגו. והנה, ראש ישיבת חברון הגאון רבי שמחה יוסל ברוידא זצ"ל (י'חבר מאמרי תורה' עמ' נג) ביאר ענין זה על פי יסוד נפלא שלאורו ניתן לבאר פרשיות רבות בתורה. כי הנה ידוע שהקב"ה "איסתכל

באורייתא וברא עלמא", כלומר שהתורה היא הווית העולם ומציאותו, ומה שכתוב בה משתקף במציאות הנהגת העולם ובמהלך המאורעות המתרחשים בו. ולכן דברים שנכתבו בתורה בהסתרה ובהעלם יוצרים מציאות של העלמה והסתרה בהנהגת העולם, והדבר הזה נעלם ונשכח מעיני הבריות.

וכן למדנו ממה שנאמר לפני פרשת לך לך, "ויהיו ימי תרח חמש שנים ומאתים שנה, וימת תרח בחרן", ופירש"י שתרח מת ששים שנה לאחר יציאת אברהם אבינו מחרן, אך הכתוב הקדים להזכיר את מיתתו כדי שלא יאמרו הבריות שאברהם לא כיבד את אביו, שעובד והלך לכנען. ולכאורה, מה בכך שהקדים הכתוב וכינהו "מת" בחייו, והרי עדיין כל הסובבים אותו ידעו שהוא חי ויאמרו שאברהם לא כיבדו? אלא שהיותו התורה קובעת את המציאות בעולם, לכן על ידי שהקדים הכתוב לספר על מיתת תרח למרות שהיה חי, נוצרה בעולם מציאות של העלמה ותחושה כאילו תרח מת, ונקבע והורש בלב הבריות שאינו קיים עוד, ולכן לא אמרו שלא כיבד אברהם את אביו.

ואף לגבי יעקב אבינו, הרי התורה הסתירה את העובדה שנטמן יד' שנה בבית שם ועבר, ועל ידי כן נוצרה בעולם מציאות של הסתרה והעלמה עד שאף אחד לא ידע היכן הוא נמצא, ולכן לא היה עשו יכול למצוא את מקומו. [אמנם יציאתו משם גלויה ומפורשת בכתוב, ולכן מיד כשיצא משם נתגלה לבריות, וכך נודע הדבר לעשו ושלה את אליפז להורגו.]

כיצד יתכן שרבינו תם ומרן פסקו הלכה כלבן הארמי ולא כיעקב אבינו?

ויואמר לבן לא יעשה כן במקומו לתת הצעירה לפני הבכירה" (כת, כו)

בתוס' בקידושין (נב, א) מובא מעשה בבנו של רבי אושעיא הלוי שקידש את בתו של עשיר אחד, ואמר "בתך מקודשת לי" בסתמא, ולא פירש את מי מבנותיו קידש, ופסק רבינו תם שהגדולה מקודשת, כי "לא יעשה כן במקומו לתת הצעירה לפני הבכירה". וכן ביאר הש"ך (יו"ד רמז, יג) בדעת מרן השו"ע (שם סע' יח), שיש להשיא תחילה את האח הגדול אם שהקטן גדול יותר בחכמה, והוא הדין באחיות. וכן כתב הרשב"ם (ב"ב קכ, א), שבמדרש אמרו צלפחד מנאן הכתוב לפי גילן ושנותיהן, שהרי "לא יעשה כן במקומו וגו'".

ולכאורה הרי פסוק זה לבן אמרו, ויעקב חלק עליו ורצה לישא את רחל הקטנה אף שלא עדיין לא התחנתה, ומדוע פסקו ר"ת ומרן כלבן. וצריך לומר דברי ה'לקט יושר' (ח"א או"ח עמ' קיז) בשם רבו ה'תירומת הרש"י, שמכך שיעקב לא השיב על טענת לבן מוכח שהדין עמו שאין להשיא קטנה לפני גדולה [הגם שבודאי לבן ירמיהו בזה, שהיה לו להשיא את לאה לאחר, ולקיים ליעקב את תנאן]. ומרן הגאון רבי חיים קניבסקי שליט"א תירץ ב'טעמא דקרא', שבמדרש אמרו על הפסוק "והחליף את משכורת עשרת מונים", ש'מונים' הוא מאה פעמים, ובודאי שללבן היו מאה תירוץ על כל רמאות שעשה, וכיון שהתורה הזכירה רק את התירוץ של "לא יעשה כן", מוכח שיש בו ממש. ועוד, שמכך שיעקב לא ביטל את נישואי לאה משום מקח טעות מוכח שהודה לדבריו.

ב. ובספר 'תכלת מרדכי' למהרש"ם (בראשית ו') תירץ, שהנה כתב החיד"א בינחל קדומים' (בפרשתנו) בשם רבינו אפרים, שרחל ולאה היו תאומות, ולאה נולדה לפני רחל. וכתב רש"י (בראשית כה, כו) שהתאום שנולד ראשון הוא האחרון ליצירה, ולכן יעקב החשיב עצמו כבכור מפני שהיה בכור ליצירה, ומשום כך אף החשיב את רחל כבכורה. אך לבן הלך אחר הלידה, וטען שלאה הבכורה, כיון שנולדה ראשונה, ולכן אמר "לא יעשה כן". ונמצא שגם יעקב הסכים שאין להשיא הצעירה לפני הבכורה, אלא שסבר שרחל היא הבכורה.

אולם המהרש"ם עצמו כתב בתשובה (שו"ת מהרש"ם ח"ג סי' קלו') שענין זה אינו אלא נימוס ודרך ארץ, והגם שהובא בשו"ע אינו דין גמור. נוכיכ באגרות

פרחה בת שרה ע"ה
חיים בן דוד בכר ז"ל
יעקב בן נעימה משה ז"ל

שמואל בן חיה פרידמן ז"ל
יהודה בן סופי בן בסט ז"ל
ימימה בת שלמה קהתי ע"ה

לע"נ ר' בנימין בן סלחה ז"ל ♦ סרה בת רחמה ע"ה
ר' שלמה בן שאוס ז"ל ♦ נאזיה בת תאגיה ע"ה
אהרן בן יהיא ז"ל ♦ רחל בת סאלחה ע"ה
צביה בת סרה ע"ה

משה (אה"ע ח"ב סי' א') שדברי מרן והש"ך הם כששני האחים כבר נשתדכו, שאל"כ ודאי שאין הקטן צריך להתעכב ולא לשמוע שידוכים מחמת הגדול. ברם, החתם סופר (קובץ תשובות, ליקוטים סי' ה') כתב, שבתורה מפורש שאין לעשות כן, שהרי בנישואי בנות צלפחד מנאן הכתוב בכוונה שלא כגודל חכמתן אלא כסדר גילן כדי להורות שאין להקדים הצעירה לגדולה [וכדברי רשב"ם הג"ל]. ומרן הראשון לציין הגאון רבי יצחק יוסף שליט"א פסק (ילקו"י חו"ק עמ' מג'), שמותר לאח הצעיר להתחתן לפני אחיו הגדול, כל שהגיע לזמן הנישואין ומצא שידוך הגון. אך פעמים שיש להורות שלא יתחיל לחפש שידוך עד שאחיו ישתדך, והנכון לעשות בזה שאלת חכם.

כשאבנים רבות על השקפה...

"יוקח מאבני המקום וישם מראשותיו" (כח, יא)

פירשו "עשן כמין מרוב סביב לראשו שהיה ירא מפני חיות רעות". והקשו המפרשים, מה יועילו האבנים שסביב הראש לשמירת כל הגוף מפני חיות רעות, והיה לו להניח אבנים סביב כל גופו.

ובספר 'קול יהודה' לראש הישיבה הגאון רבי יהודה צדקה זצ"ל כתב רעיון נפלא, שהנה מעשה אבות סימן לבנים, ורצה יעקב ללמד לדורות שבהיותנו בגלות עלינו לחשוש תמיד מ"חיות רעות", שהם הדעות הרעות וההשקפות הפסולות של מינים ואפיקורסים ואנשים אשר טו מן הדרך. כי דעות אלו הם עיקר הסכנה בגלות יותר מסכנת הגוף, שהרי "גדול המחטיא יותר מן ההורג". ולכן לקח מאבני המקום אבנים קדושות של בית המקדש כדי להגן על ראשו, ללמדנו להקיף את ראשו בחומות של קדושה מפני ה"חיות רעות" שבכל דור ודור, וממילא יהיה כל הגוף השמור ומוגן ונוכח להתקיים בגלות עד הגאולה.

ב. והנה במשך דבריו אודות האבנים כתב רש"י, "התחילו מריבות זו עם זו, זאת אומרת עלי יניח צדיק את ראשו וכו', מיד עשן הקב"ה אבן אחת". ולאור הרעיון הנ"ל שהאבנים מסמלות את ההשקפות התורניות המגינות כחומה בצורה מפני הדעות הפסולות, נראה שיש האבנים מסמל את הויכוח שמצוי לפעמים בין הרעות התורניות השונות, שנדמה לכל אחד מבעליהן שהשקפתו היא הנכונה, ורק בה ניתן לעבוד את ה', ורק עליה "יניח צדיק את ראשו". ודעת רעוהו "פסולה" ואינה מקובלת בעיניו. שהרי שלמה, שיהיה "עשן הקב"ה אבן אחת", להורות שאלו ואלו דברי אלהים חיים, ורבות ומגוונות הם דרכי עבודתו ית', ובלבד שינבעו מהדרך המקובלת ומסורה מדורי דורות.

והוא שאמרו במס' תענית (לא, א) "עתיד הקב"ה לעשות מחול לצדיקים, והוא יושב ביניהם בן עדן, וכל אחד ואחד מראה באצבעו, שנאמר ואמר ביום ההוא הנה אלוהינו זה קוינו לו ויושיענו וגו'". שכל צדיק יוכה באותה שעה לגילוי השכינה, ויתלה זאת בעבודת ה' הפרטית והמיוחדת שלו. ולכן הקב"ה יעשה מחול דהיינו עיגול, כי אין חלק בעיגול שקרוב יותר מרעהו לנקודה שבאמצע העיגול, ומכך ילמדו הצדיקים שבעצם כל הדרכים מובילות למקום אחד, וה' טבע בכל אחד מהם עבודה רוחנית המיוחדת לו לפי נפשו ותיקונו, ואין להשוות עבודת איש למשנהו, ומכולם יחד יתגדל ויתקדש שמיא רבא.

על חמשת החושים וקופים ופילים

"ותאמר הפעם אודה את ה', על כן קראה שמו יהודה" (כט, לה)

יש להבין מדוע לאה הודתה לקב"ה רק בלידת יהודה ולא בלידת ראובן שמעון ולוי. ותיירך ה'משך חכמה', שהנה לא מצינו ברכה על חוש הראיה השמיעה והמישוש, שהרי אין מברכים על מראה נאה וקול נעים או על מישוש, ורק על הרגשת הריח יש ברכה. ולכן לא בירכה בלידת ראובן שהוא כנגד הראיה, כמו שנאמר "כי ראה ה' בעיניי", וכן בלידת שמעון שהוא כנגד השמיעה, שנאמר "כי שמוע ה' כי שנואה אנכי", וכן בלידת לוי המורה על המישוש, שנאמר "הפעם ילוה אישי אלי", וכפי שתיירגם אונקלוס "יתחבר לי בעלי", כי בג' אלו לא תיקנו ברכה. אך יהודה הוא כנגד חוש הריח, שכן נאמר אצל מלך המשיח שיצא מיהודה (ישעיה יא, ג) "והריחו ביראת ה'", שלא יודק כלל לחוש הראיה והשמיעה כדי לדון [וכמ"ש "ולא למראה עיניו ישפוט, ולא למשמע אזניו יוכיח"], וכיון שעל הריח תיקנו ברכה, לכן בירכה את ה' בלידת יהודה.

וקשה, שהרי אף על חוש הראיה והשמיעה נתקנו ברכות, וכדברי רבינו בחיי ב'כר הקמח' (ת"ז), "מצינו הרבה דברים שתיקנו חז"ל לברך על חוש הראות, והם הראות אמת בתקופתה ולבנה בחידושה, והראות את הים הגדול, וברכת האילנות. וגם בחוש השמע תיקנו לברך על שמועה טובה הטוב והמטיב".

ובפירושו יד לחכמה' תירץ על פי דברי התפארת צבי (או"ח סי' ה'), שברכות הראיה והשמיעה אינם על עצם הנאת הראיה והשמיעה, אלא שפעולות אלו הם גילוי מילתא בעלמא, שעל ידם יודע את הענין ומציאות הדבר, והברכה היא על עצם התהוות הדבר, כמו בברכת האילנות שמברך ומשבח להשיית על פריחת האילנות, וכן על שברא את השמש והלבנה והים הגדול, וכן בשמעות טובות אינו מברך על עצם השמיעה אלא על הטובה שנתבשר עליה. והו

שכתב המשך חכמה שעל עצם הראיה והשמיעה לא מצינו ברכה. ב. ובדרך זו אמרתי ליישב את קושייתו של ידידי הרב אריה כ"ץ שליט"א, על דברי ה'מלאכת שלמה' (כלאים ח, ו) שהקשה מדוע מברכים רק על פיל וקוף 'משנה הבריות' והרי יש חיות נוספות שבריייתם משונה, ותיירץ שבדור הפלגה נפרע מהם הקב"ה והפכן לקופים ופילים, ולכן הקוף דומה לאדם, והפיל מבין לשון בני אדם, ומשום כך מברכים רק עליהם 'משנה הבריות'. ולכאורה הרי "אין חדש תחת השמש", ובדאי שאף לפני דור הפלגה היו בעולם קופים ופילים, ואם כן כיצד אפשר לברך על ראיית קוף ופיל והרי יתכן שאינם מצאצאי דור הפלגה אלא מהפילים והקופים שהיו לפני כן.

ברם, היות ו'משנה הבריות' היא ברכת השבח [כמ"ש המאירי פסחים ז, ב], וביאר בחידושי הגר"י על התורה ששינוי הבריות מעיד על כוחו וגבורתו של השי"ת, ואנו משבחים אותו על כך. ואם כן ברכת משנה הבריות אינה על ראיית הקוף או הפיל שעומד לפניו, אלא שהם מזכירים לרואה אותם את כוחו הגדול של הקב"ה בשינוי הבריות, ולכן ניתן לברך זאת על כל קוף ופיל שרואה גם אם אין הם מצאצאי דור הפלגה.

ראובן היה כרוך אחר אמו ולכן נחלתו היא בעבר הירדן ולא בתוך הארץ

"וילך ראובן בימי קציר חטים וימצא דודאים בשדה" (ל, יד)

במדרש (ילקו"ש ויצא רמו קכ"ט) אמרו, "וילך ראובן בימי קציר חטים. חנוך לנער על פי דרכו גם כי יזקין לא יסור ממנה. יותן הארץ הזאת לעבדיך", ומדרש זה אומר דרשני, כי לכאורה אין קשר בין הפסוקים.

וביאר הגאון רבי שלמה קלוגר בספר 'אמרי שפר', שהנה את ארץ ישראל נחלו ישראל בזכות האבות, ואת עבר הירדן נחלו בזכות האמהות [ולכן הירדן מפסיק ביניהם להורות שענינם שונה]. והנה בראובן נאמר "ויבא אותם אל לאה אמר", ולכאורה היה צריך להביא את הדודאים לאביו, כדין מציאת בנו הסמוך על שולחנו. אלא שיעקב לא הרגיל את ראובן להיות כרוך אחריו, והיה כרוך אחר אמו. ולכן אף שנחלת הארץ לא היה ראובן כרוך אחר נחלת אביו ולא ביקש לנחול בתוך הארץ אלא שנחלה הבאה לו בזכות אמו בעבר הירדן.

והו שאמרו במדרש, "חנוך לנער על פי דרכו גם כי יזקין לא יסור ממנה. יותן הארץ הזאת לעבדיך", שגם לאחר שנים כשבאו לנחול בארץ, ביקשו בני ראובן להתיישב בעבר הירדן ולא בתוך הארץ, מפני שכך הורגל אביהם ראובן בטנתו להיות כרוך ונמשך אחר אמו ולא אחר אביו.

חיפש תרפים ומצא קיתוניות...

"ויחפש ולא מצא את התרפים" (לא, לה)

לכאורה הרי כבר נאמר "ורחל לקחה את התרפים וגו', וימשש לבן את כל האהל ולא מצא", ומדוע סיפר הכתוב שוב ש"ויחפש ולא מצא את התרפים". ויבאר הדבר על פי המדרש (ב"ר עד, ט) "אמר ר' יוחנן, תרפים לא מצא, קיתוניות מצא. נעשו תרפים קיתוניות שלא לבייש את רחל". וביארו מפרשי המדרש, שממה שנאמר "ולא מצא את התרפים" משמע שאת התרפים לא מצא אך מצא משהו אחר. והיינו כי מתחילה מישש באהל רחל ולא מצא מאומה. אך כשאמרה לו "לא אוכל לקום מפניך כי דרך נשים לי", מיד חשד בה שלקחה את התרפים ולכן חזר ובדק באהלה ביתר שאת, וגילה את המקום שבו הוסתרו התרפים. וכדי שלא תתבייש רחל, נהפכו התרפים לקיתוניות בדרך נס. ב. ולפי זה יתפרש ענין נוסף. שהנה יעקב אמר ללבן (פס' לב) "עם אשר תמצא את אלהיך לא יחיה", ופירושו שמחמת קללה זו מתה רחל בדרך. ולכאורה, הרי לבן לא מצא את התרפים, ומדוע מתה.

ברם, כתב מרן הגאון רבי חיים קניבסקי שליט"א ב'טעמא דקרא', שלדברי המדרש הנ"ל לבן אכן מצא את התרפים [אלא שנהפכו לקיתוניות] ולכן נתקיימה הקללה.

שיעורי הרב ראובן גולן, בעמדות 'קול הלשון', ובטל' 03-6171001 [הקס 1-1-2-48-1-1], ובאתר 'קול הלשון'.

לתגובות והערות על העלון, או הצטרפות לרשימת התפוצה שלחו הודעה ל- rg5740@gmail.com

לעיני מנחם מנדל בן ברוך ז"ל ♦ חסן עמרם בן זוהרה ז"ל ע"י גב' אברהם ♦ יהודה בן שלום ורינה שרעבי ז"ל ♦ יהודה בן פריזאד עזרי ז"ל

יעקב בן יוסף גהלי ז"ל
אליהו נעים בן פרוחה ז"ל ע"י גב' קוש תח'
רחל בת אסתר ע"ה ע"י גב' שטרית

נתן בן ניסים כוכבי ז"ל
גאולה בת זוהרה עזובי ע"ה
מזל בת חכם אברהם הכהן ז"ל

מרת תאג'ה בת רבקה חברוני ע"ה
חיים בן שמעון הלוי שפילמן ז"ל
שלוחה בת משה שאער ז"ל אלזני